

SOLIQ YUKI VA UNING MOHIYATI, SOLIQ YUKI BILAN YASHASH FAROVONLIGINING BOG'LIQLIGI

Xamraboyev Faxriddin Kamoliddin o'g'li

Toshkent davlat Iqtisodiyot universiteti Moliya fakulteti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi talabasi

+998 93 936 77 97

hamraboyevfaxriddin12@gmail.com

*Ilmiy raxbar: **Abdullayev Abror***

Iqtisod fanlari Dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada soliq yuki tushunchasi, uning ijtimoiy farovonlikni shakllantirishdagi ahamiyati va soliq va davlat xizmatlari o'rtasidagi munosabatlar ko'rib chiqiladi. Soliqqa tortishning turli nuqtai nazarlarini, soliq yukini baholashda foydalaniladigan metodologiyalarni va turli soliq siyosatining iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikka ta'sirini tahlil qilish uchun mavjud adabiyotlarni o'rganadi. Tadqiqot soliqqa tortish, davlat xarajatlari va shaxslar va jamoalarning umumiy farovonligi o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlik haqida tushuncha berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: soliq yuki, farovonlik, soliqqa tortish, iqtisodiy ta'sir, davlat daromadlari, ijtimoiy xizmatlar, daromadlarni taqsimlash.

Soliqlar zamonaviy jamiyatlarning asosiy jihati bo'lib, hukumatlar uchun jamoat tovarlari va xizmatlarini moliyalashtirish uchun asosiy daromad manbai bo'lib xizmat qiladi. Muayyan yurisdiksiya doirasidagi jismoniy yoki yuridik shaxslar tomonidan to'lanadigan soliqlarning umumiy miqdori sifatida belgilangan soliq yuki davlat soliq siyosati va ijtimoiy-iqtisodiy natijalarning asosiy hal qiluvchi omilidir. Soliq yukining mohiyatini va uning farovonlikka ta'sirini tushunish siyosatchilar, iqtisodchilar va fuqarolar uchun juda muhimdir.

Turli olimlar soliq yuki tushunchasini turli nuqtai nazardan ko'rib chiqdilar. Ta'minot iqtisodiyoti kabi iqtisodiy nazariyalar yuqori soliq stavkalarining ish, investitsiya va innovatsiyalarni rag'batlantirishga salbiy ta'sirini ta'kidlaydi. Aksincha, talab darajasidagi iqtisodiyot tarafdorlari progressiv soliqqa tortish daromadlar tengsizligini kamaytirishi va ijtimoiy adolatni rivojlantirishi mumkin deb ta'kidlaydilar. Ampirik tadqiqotlar soliqqa tortishning taqsimot ta'sirini o'rganib

chiqdi, uning turli daromad guruhlariga ta'siri va qashshoqlikni yumshatish va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirishdagi rolini ta'kidladi.

Ushbu maqoladagi tahlil akademik adabiyotlarni, siyosiy hujjatlarni va soliqqa tortish va farovonlik bo'yicha empirik tadqiqotlarni har tomonlama ko'rib chiqishga asoslangan. Soliq yukini o'rganishda qo'llaniladigan asosiy metodologiyalarga ekonometrik modellashtirish, kirish-chiqish tahlili va qiyosiy amaliy tadqiqotlar kiradi. Soliq yukining turli mintaqalar va ijtimoiy-iqtisodiy guruhlar bo'yicha hajmi va taqsimlanishini baholash uchun davlat idoralari, xalqaro tashkilotlar va ilmiy-tadqiqot muassasalari ma'lumotlaridan foydalaniladi.

Soliq yuki deganda hukumat tomonidan jismoniy yoki yuridik shaxslarga solinadigan soliqlarning umumiy miqdori tushuniladi. Bu asosan infratuzilma, ta'lim, sog'liqni saqlash, mudofaa va ijtimoiy ta'minot dasturlari kabi davlat xarajatlariga hissa qo'shish uchun fuqarolar va korxonalariga Yuklangan moliyaviy mas'uliyatdir.

Soliq yukining mohiyati uning jamiyat farovonligi va faoliyati uchun zarur bo'lgan davlat faoliyati va xizmatlarini moliyalashtirishdagi rovida yotadi. Soliqlarsiz hukumatlar faoliyat yuritayotgan jamiyat uchun zarur bo'lgan jamoat tovarlari va xizmatlarini taqdim eta olmaydi. Ushbu xizmatlarga quyidagilar kiradi:

- Infratuzilma: soliq tushumlari ko'pincha iqtisodiy rivojlanish va hayot sifati uchun muhim bo'lgan yo'llar, ko'priklar, jamoat transporti va kommunal xizmatlar kabi infratuzilmani qurish va saqlashga yo'naltiriladi.

Infratuzilma har qanday zamonaviy jamiyatning asosidir. U jamiyat yoki millat faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi keng ko'lamlı tizim va vositalarni o'z ichiga oladi. Infratuzilmaga investitsiyalar bir necha sabablarga ko'ra juda muhimdir:

Iqtisodiy rivojlanish: infratuzilma loyihalari to'g'ridan-to'g'ri qurilish orqali ham, bilvosita ham korxonalarining yanada samarali ishlashiga imkon berish orqali ish o'rinlari yaratadi va iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi. Yo'llar, ko'priklar va portlar tovarlar va xizmatlar harakatini osonlashtiradi, elektr va suv kabi kommunal xizmatlar sanoat ishlab chiqarishi uchun juda muhimdir.

Hayot sifati: yaxshi ta'minlangan infratuzilmadan foydalanish aholining hayot sifatini oshiradi. Ishonchli jamoat transporti tizimlari tirbandlik va ifloslanishni kamaytiradi, shu bilan birga arzon harakatlanish imkoniyatlarini taqdim etadi. Yaxshi qurilgan yo'llar va ko'priklar xavfsiz va samarali sayohat qilishni ta'minlaydi, toza suv va sanitariya kabi kommunal xizmatlardan foydalanish aholi salomatligini yaxshilaydi.

Raqobatbardoshlik: zamonaviy va samarali infratuzilmaga ega davlatlar jahon iqtisodiyotida raqobatbardoshroqdir. Samarali transport tarmoqlari biznes yuritish

xarajatlarini kamaytiradi va eksportni raqobatbardosh qiladi. Ishonchli kommunal xizmatlar investitsiyalarni jalb qiladi va tarmoqlarning o'sishini qo'llab-quvvatlaydi.

Barqarorlik va barqarorlik: tabiiy ofatlar va iqlim o'zgarishi ta'siriga chidamli infratuzilmaga sarmoya kiritish uzoq muddatli barqarorlik uchun juda muhimdir. Ekstremal ob-havo hodisalariga qarshi turish uchun infratuzilmani yangilash va yashil texnologiyalarni qo'llash xavflarni kamaytirishi va uzoq muddatli xarajatlarni kamaytirishi mumkin.

Ijtimoiy tenglik: infratuzilma loyihalari kam ta'minlangan jamoalarda muhim xizmatlardan foydalanishni yaxshilash orqali ijtimoiy tengsizlikni hal qilishi mumkin. Maktablar, sog'liqni saqlash muassasalari va arzon uy-joylarga investitsiyalar adolatli rivojlanish va ijtimoiy birdamlikka hissa qo'shadi.

Soliq yukini ilmiy tomondan aniqlash usullari.

Mualliflar	Hisoblash tartibi va qo'llaniladigan usuli
Jorgensen, Siebert	Ushbu muallif tomonidan soliq yukini hisoblashning ikki varianti taklif etiladi: a) birinchi yo'nalish jamg'arma va investitsiyalarni ekonometrik moddelashtirishni ifodalaydi. b) ikkinchi yondashuv soliq yukini baholashga bo'lgan yondashuv bilan belgilanadi, ya'ni samarali soliq stavkalari (effective tax rates - ETR) orqali iqtisodiy faoliyatga ta'siri o'rganiladi.
King, Fullerton	Soliqlarning investitsiyalarga ta'siri masalasi kapital qiymatining o'zgarishi asosida amalga oshiriladi va marjinal soliq stavkalari (marginal effective tax rate, METR) orqali o'lchanadi. Bunda investitsiyalarga foyda normasi soliq to'langungacha va soliq to'lagandan keyingi holatlar uchun hisoblashlar amalga oshiriladi.
L. Popova	Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga tushishi mumkin bo'lgan absolyut va nisbiy soliq yuki ularning yakuniy natijalariga ta'siridan hosil bo'ladi.
A.Podderyogin	Soliq yuki korxonadan to'lanayotgan barcha turdagi soliqlar va majburiy to'lovlarni ifodalaydi
A. Medvedev	Har bir soliq guruhi o'zining to'lov manbaidan kelib chiqib soliq yukiga ta'sir kuchiga ega bo'ladi ¹⁰ . Ushbu usulda soliq yuki korxonaning olishi mumkin bo'lgan barcha foyda miqdoriga nisbati orqali aniqlanadi, shuning uchun ushbu

	usuldan to'g'ri soliqlarning korxonalar zimmasidagi soliq yukiga ta'sirini o'rganishda foydalaniladi.
M.Litvin	Korxonadan to'lanadigan barcha soliqlar, jismoniy shaxslar daromad solig'ini ham inobatga olgan holda hisoblanishini nazarda tutadi.

Umuman olganda, infratuzilmaga ajratilgan soliq tushumlari jamiyatning kelajakdagi farovonligi va farovonligiga sarmoyadir. Biroq, iqtisodiy ta'sir, ekologik barqarorlik va ijtimoiy tenglik kabi omillarni hisobga olgan holda loyihalarga oqilona ustuvorlik berish juda muhimdir.

•Ta'lim: soliqlar davlat maktablari, kollejlari va universitetlarini moliyalashtiradi, barcha fuqarolar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydi va malakali ishchi kuchini targ'ib qiladi¹.

•Sog'liqni saqlash: ko'pgina hukumatlar soliq tushumlaridan sog'liqni saqlash tizimini qo'llab-quvvatlash, tibbiy xizmatlar ko'rsatish, tadqiqotlar va fuqarolarning farovonligini oshirish uchun sog'liqni saqlash tashabbuslaridan foydalanadilar.

•Ijtimoiy ta'minot dasturlari: soliqlar ishsizlik nafaqasi, ijtimoiy yordam, oziq-ovqat markalari va uy-joy yordami kabi ijtimoiy ta'minot dasturlarini moliyalashtirish uchun ishlatiladi, ular muhtoj shaxslar va oilalarni qo'llab-quvvatlaydi.

•Mudofaa va xavfsizlik: soliq tushumlari fuqarolarni himoya qilish va milliy xavfsizlikni ta'minlash uchun milliy mudofaa va xavfsizlikka, shu jumladan harbiy xarajatlar, huquqni muhofaza qilish va favqulodda xizmatlarga ajratiladi.

Soliq yukining darajasi va taqsimlanishi jismoniy shaxslar va jamoalarning farovonligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yuqori daromadli shaxslar va korporatsiyalarga yuqori soliq stavkalarini yuklaydigan progressiv soliq tizimlari boylikni qayta taqsimlashga va daromadlar tengsizligini kamaytirishga yordam beradi va shu bilan umumiy ijtimoiy farovonlikni oshiradi². Boshqa tomondan, kam daromadli shaxslarga yuqori yuk keltiradigan regressiv soliq tizimlari tengsizlikni kuchaytirishi va iqtisodiy harakatchanlikka to'sqinlik qilishi mumkin.

¹ Пансков В.Г. «Показатель налогового бремени» // Налоговая политика и практика. - №3, 2004. - С. 83.

² Кирова Е.А. Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субъекты // Финансы. – 2009. – №9. – С. 12-14.

Bundan tashqari, soliq siyosatining samaradorligi va samaradorligi, shuningdek soliq tushumlari qanday taqsimlanishi va boshqarilishi soliqlarning jamiyat farovonligiga qanday hissa qo'shishini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aholining ehtiyojlarini birinchi o'ringa qo'yadigan va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradigan shaffof va adolatli soliq tizimlari butun jamiyat uchun yaxshi natijalarga olib kelishi mumkin.

Farovonlik va soliq yuki o'rtasidagi bog'liqlik murakkab va ko'p qirrali bo'lishi mumkin, unga soliq darajasi, soliqlardan qanday foydalanish va individual holatlar kabi turli omillar ta'sir qiladi.

1. Soliq solish darajasi: soliq solishning yuqori darajasi jismoniy shaxslar va uy xo'jaliklariga katta moliyaviy yuk bo'lib, ularning farovonligiga ta'sir qilishi mumkin. Ammo, agar soliqlar sog'liqni saqlash, ta'lim va infratuzilma kabi muhim davlat xizmatlarini moliyalashtirish uchun samarali ishlatilsa, u zarur yordam va qulayliklarni taqdim etish orqali umumiy farovonlikni yaxshilashi mumkin³.

Soliq darajasi jismoniy shaxslar va uy xo'jaliklariga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Soliqqa tortishning yuqori darajasi haqiqatan ham moliyaviy yukni keltirib chiqarishi, bir martalik daromadni kamaytirishi va investitsiya va iste'mol kabi iqtisodiy faoliyatni cheklashi mumkin. Biroq, siz to'g'ri ta'kidlaganingizdek, soliq tushumlaridan samarali foydalanish muhim davlat xizmatlari uchun hal qiluvchi yordam berishi mumkin.

Sog'liqni saqlash, ta'lim va infratuzilma faoliyat yuritayotgan jamiyatning muhim tarkibiy qismlari bo'lib, individual farovonlik va iqtisodiy farovonlikka hissa qo'shadi. Ushbu xizmatlarni etarli darajada moliyalashtirish uchun soliqlardan foydalanilganda, bu sog'liqni saqlash imkoniyatlarini yaxshilashga, ta'lim olish imkoniyatlarini va infratuzilmani yaxshilashga olib kelishi mumkin, natijada butun jamiyat uchun foyda keltiradi⁴.

Qiyinchilik soliqqa tortish va davlat xizmatlarini ko'rsatish o'rtasida to'g'ri muvozanatni topishdan iborat. Hukumatlar soliqlarni adolatli va samarali undirilishini va ishlab chiqarilgan daromadlarni aholi ehtiyojlarini qondirish uchun samarali taqsimlanishini ta'minlashi kerak. Bundan tashqari, soliq tushumlarini boshqarishda shaffoflik va hisobdorlik ishonchni mustahkamlash va soliq to'lovchining pullaridan mas'uliyat bilan foydalanilishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

³ Литвин М. Налоговая нагрузка и экономические интересы предприятия // Финансы. — 1998. — № 5. — С. 29.

⁴ Боброва А. В. Налоговое бремя в предпринимательстве. Вестник ЮУрГУ. - Челябинск, 2012.

Oxir oqibat, maqsad jismoniy shaxslar va korxonalariga ortiqcha yuk qoʻymasdan muhim xizmatlarni moliyalashtirish uchun soliqlar etarli boʻlgan muvozanatni saqlash va shu bilan umumiy farovonlik va jamiyat rivojlanishiga yordam berish boʻlishi kerak.

2. Soliq adolatliliigi: soliq adolatliliigi haqidagi tasavvurlar farovonlikka ham ta'sir qilishi mumkin. Agar jismoniy shaxslar soliq tizimi adolatli ekanligiga va har kim oʻz ulushini toʻlayotganiga ishonsa, bu ijtimoiy birdamlik va farovonlik tuygʻusiga hissa qoʻshishi mumkin. Aksincha, soliq tizimidagi adolatsizlik norozilikka va farovonlikning pasayishiga olib kelishi mumkin.

3. Soliq tushumidan foydalanish: soliq tushumidan foydalanish usuli farovonlikka bevosita ta'sir koʻrsatishi mumkin. Masalan, agar soliqlar ijtimoiy ta'minot dasturlari yoki atrof-muhitni muhofaza qilish kabi butun jamiyatga foyda keltiradigan dasturlarni moliyalashtirish uchun ishlatilsa, bu umumiy farovonlikni yaxshilashi mumkin. Boshqa tomondan, agar soliq tushumlari isrof qilingan yoki samarasiz ishlatilgan deb hisoblansa, bu norozilik va farovonlikning pasayishiga olib kelishi mumkin⁵.

4. Individual holatlar: soliq yukining farovonlikka ta'siri daromad darajasi, oilaviy ahvol va umumiy moliyaviy barqarorlik kabi alohida holatlarga qarab oʻzgarishi mumkin. Masalan, yuqori daromadli shaxslar kam ta'minlangan shaxslarga nisbatan yuqori soliqlarning ta'sirini koʻproq oʻzlashtirishi mumkin⁶.

Farovonlik va soliq yuki oʻrtasidagi munosabatlar murakkab va kontekstga bogʻliq. Yuqori soliqlar farovonlikka salbiy ta'sir koʻrsatishi mumkin boʻlsa-da, soliqlardan foydalanish va qabul qilish usuli, individual holatlar bilan bir qatorda, farovonlikka umumiy ta'sirni aniqlashda hal qiluvchi roʻl oʻynaydi.

Soliq yuki va farovonlik oʻrtasidagi munosabatlar murakkab va koʻp qirrali. Yuqori soliq stavkalari ba'zi sharoitlarda investitsiyalar va iqtisodiy oʻsishni toʻxtatishi mumkin boʻlsa-da, ular koʻproq ijtimoiy birdamlik va resurslarni adolatli taqsimlashga hissa qoʻshishi mumkin. Daromad olish zarurligini adolat va samaradorlik nuqtai nazaridan muvozanatlash siyosatchilar uchun asosiy muammo hisoblanadi. Bundan tashqari, texnologik oʻzgarishlar va globallashtirish soliq siyosati uchun yangi muammolarni keltirib chiqaradi, ayniqsa soliq toʻlashdan boʻyin tovlash va transmilliy korporatsiyalar oʻzlarining adolatli ulushlarini toʻlashlarini ta'minlashda.

⁵ Круглова Н. Ю. Хозяйственное право. – М: 2001.

⁶ International tax review: Tax management in companies/ 2nd edition. – London, 2008

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, soliq yuki shaxslar va jamiyatlar farovonligini shakllantirishda hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. Yaxshi ishlab chiqilgan soliq tizimi daromad olish, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy tenglik o'rtasida muvozanatni saqlashga qaratilgan bo'lishi kerak. Progressiv soliqqa tortish, ijtimoiy dasturlarga maqsadli xarajatlar bilan birgalikda qashshoqlikni engillashtiradi va inklyuziv o'sishga yordam beradi. Biroq, soliq siyosati o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlar va ijtimoiy ehtiyojlarni aks ettirish uchun vaqti-vaqti bilan baholanishi va tuzatilishi kerak. Bundan tashqari, xalqaro hamkorlik soliqlardan qochish va barcha soliq to'lovchilar uchun teng o'yin maydonini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Kelgusi tadqiqotlarda aniq soliq islohotlarining samaradorligini o'rganish va soliqqa tortishning avlodlararo tenglikka uzoq muddatli ta'sirini tahlil qilish soliq va farovonlik o'rtasidagi murakkab dinamikani tushunishimizni yanada oshiradi. Ma'lumotli munozaralar va dalillarga asoslangan siyosatni ishlab chiqish orqali biz iqtisodiy farovonlik va ijtimoiy adolatni ta'minlaydigan soliq tizimlarini yaratishga intilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Пансков В.Г. «Показатель налогового бремени» // Налоговая политика и практика. - №3, 2004. - С. 83.
2. Боброва А. В. Налоговое бремя в предпринимательстве. Вестник ЮУрГУ. - Челябинск, 2012.
3. Кирова Е.А. Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субъекты // Финансы. – 2009. – №9. – С. 12-14.
4. Круглова Н. Ю. Хозяйственное право. – М: 2001.
5. Литвин М. Налоговая нагрузка и экономические интересы предприятия // Финансы. — 1998. — № 5. — С. 29.
6. International tax review: Tax management in companies/ 2nd edition. – London, 2008